

Η Διακήρυξη Προθέσεων του Μαρξ (Ηλεκτρονικό Άρθρο)

Ιστορικό Σημείωμα

Αυτό το ηλεκτρονικό άρθρο δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα της [ομάδας 1917](#) στις 18/11/22.

Περιεχόμενο

Η Διακήρυξη Προθέσεων του Μαρξ

Ίσως η πιο ξεκάθαρη πρώιμη διατύπωση της εμμενούς διαλεκτικής κριτικής από τον Μαρξ περιέχεται σε μια επιστολή προς τον φίλο του Arnold Ruge, που γράφτηκε τον Σεπτέμβριο του 1843 και δημοσιεύτηκε τον Φεβρουάριο του 1844 (είναι τώρα επίσης γνωστή με τον τίτλο «Για μια αδιάστακτη κριτική καθετί υπάρχοντος»). Στην επιστολή, ο Μαρξ απορρίπτει κατηγορηματικά τα σοσιαλιστικά προγράμματα για πολιτική μεταρρύθμιση της εποχής του ως καταδικασμένα σε αποτυχία, για τον λόγο ότι είναι δογματικές προσπάθειες προδιαγραφής του μέλλοντος. Απορρίπτει τη φιλοσοφία για τον ίδιο λόγο, δηλαδή, για το ότι παρουσιάζει έτοιμες λύσεις για το πώς θα έπρεπε να είναι ο κόσμος. Τέτοιες προσπάθειες και λύσεις θεωρούνται από τον Μαρξ ως ουτοπικές, δηλαδή ως τεχνητές, ιδεατές κοινωνικές και πολιτικές μορφές που είναι ακατάλληλες και άσχετες με την κοινωνική πραγματικότητα στην οποία προορίζονται να εφαρμοστούν. Ο Μαρξ υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι μπορούν να αλλάξουν την κοινωνία μόνο εφόσον η ίδια η κοινωνία καθιστά δυνατούς τους στόχους και το πρόγραμμά τους, μόνο στον βαθμό που η ίδια η κοινωνική πραγματικότητα «τείνει προς τη σκέψη».[1] Είναι ανένδοτος ότι μπορούμε «να βρούμε τον νέο κόσμο [μόνο] μέσω της κριτικής του παλιού», δηλαδή ότι νέες κοινωνικές και πολιτικές μορφές που είναι κατάλληλες να αντικαταστήσουν τις σημερινές μπορούν να βρεθούν μόνο εάν τις αντλήσουμε με κάποιον τρόπο από το παρόν μέσω της κριτικής. (197) Η πεποίθηση του Μαρξ υποδηλώνει ότι πιστεύει ότι το παρόν κρατά το κλειδί για το πιθανό μέλλον του, ότι περιέχει δυνατότητες που δείχνουν πέρα από την παρούσα μορφή του.

Το κλειδί που ο Μαρξ θεωρεί ότι συνδέει το παρόν με το μέλλον είναι ο Λόγος. Το παρακάτω απόσπασμα είναι διαφωτιστικό: «Ο Λόγος υπήρχε πάντα, απλά όχι πάντα με έλλογη μορφή. Ο κριτικός μπορεί συνεπώς να συνδεθεί με κάθε μορφή της θεωρητικής και της πρακτικής συνείδησης και να αναπτύξει από τις ίδιες μορφές της υπάρχουσας πραγματικότητας την αληθινή πραγματικότητα ως το Δέον τους και ως τον τελικό σκοπό τους.» (198) Αυτό που εννοεί το απόσπασμα είναι ότι οι ιστορικά συγκεκριμένες (μοναδικές) μορφές συνείδησης και δραστηριότητας που συνθέτουν την υπάρχουσα πραγματικότητα, είτε θεωρητικές μορφές όπως η θρησκεία και η φιλοσοφία είτε πρακτικές μορφές όπως η πολιτική, τείνουν προς μια άλλη πραγματικότητα ως την τελική τους αιτία ή στόχο. Επομένως, η υπάρχουσα πραγματικότητα κυοφορεί μια άλλη πραγματικότητα, το παρόν κυοφορεί το μέλλον, αλλά χρειάζεται τη μαία που είναι η εμμενής διαλεκτική κριτική και πράξη για να διευκολύνει τη γέννηση. Η μελλοντική πραγματικότητα είναι ο Λόγος, δηλαδή αυτό που έλλογα θα έπρεπε να υπάρχει. Για τους ριζοσπάστες φιλοσόφους, σοσιαλιστές και κομμουνιστές στην εποχή του Μαρξ, αυτό που θα έπρεπε να υπάρχει και αυτό που θέλουν να φέρουν είναι μια πλήρως έλλογη οργανωμένη κοινωνία μέγιστης ανθρώπινης ελευθερίας και ευημερίας. Αυτό που αποτυγχάνουν να δουν, σύμφωνα με τον Μαρξ, είναι ότι ενώ η υπάρχουσα

πραγματικότητα δεν είναι ακόμη φανερά έλλογη, έχει πτυχές που περιέχουν και εκφράζουν τη δυνατότητα και την ανάγκη για εκλογίκευση. Αυτές οι όψεις υπονομεύονται από την επί του παρόντος παράλογη μορφή που έχουν, και από άλλες αντιδραστικές πτυχές της υπάρχουσας πραγματικότητας. Με άλλα λόγια, η υπάρχουσα πραγματικότητα είναι αυτο-αντιφατική παρά εσωτερικά συνεπής. Προσδιορίζοντας αυτές τις πτυχές και τη δυνατότητα για τον Λόγο που ενσωματώνουν, ο Μαρξ πιστεύει ότι μπορούμε να αντιληφθούμε ταυτόχρονα τι πρέπει να γίνει για να εμφανιστεί ο Λόγος που ενσωματώνουν και να εργαστούμε μέσω της αυτο-αντιφατικής παράλογης μορφής τους για να τις ξεπεράσουμε.

Ένα παράδειγμα στην επιστολή προς τον Ruge που απεικονίζει την αντίληψη του Μαρξ για την πραγματικότητα ως αυτο-αντιφατική που δείχνει πέραν του εαυτού της είναι η συζήτησή του για το κράτος. Ο Μαρξ θεωρεί ότι το αστικό κράτος της εποχής του είναι ο κατάλογος και η ενσάρκωση της ιστορικής εξέλιξης του ανθρώπινου Λόγου στη σφαίρα της πράξης: «είναι ακριβώς το πολιτικό κράτος... εκείνο που σε όλες τις νεωτερικές μορφές του περιέχει τις απαιτήσεις του Λόγου» και είναι «ένας κατάλογος των πρακτικών [αγώνων] της ανθρωπότητας.» (198-9) Με άλλα λόγια, το σύγχρονο κράτος στις διάφορες μορφές του (ΗΠΑ, Βρετανία και Γαλλία) είναι το αποτέλεσμα των ιστορικών πρακτικών αγώνων της ανθρωπότητας για την επίτευξη ενός πιο ορθολογικά οργανωμένου τρόπου ύπαρξης. Έτσι αντανακλά και ενσαρκώνει αυτούς τους αγώνες και την έκβασή τους, συμπεριλαμβανομένων των αδυναμιών τους. Η σημερινή του μορφή είναι αυτο-αντιφατική ακριβώς επειδή ενσωματώνει τόσο τις ιδεατές φιλοδοξίες της ριζοσπαστικής αστικής σκέψης (Διαφωτισμός) όσο και την έλλειψη εκπλήρωσής τους: για παράδειγμα, έχει στοιχεία τόσο της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας όσο και του φεουδαρχικού συστήματος καστών. (199) Η δημοκρατία δείχνει προς το τι πρέπει έλλογα να υπάρξει και η φεουδαρχία προς τον παραλογισμό του παρελθόντος. Σύμφωνα με τον Μαρξ, οι αυτο-αντιφάσεις του κράτους πρέπει να γίνουν αντικείμενο κριτικής γιατί συνιστούν μια ένταση που δείχνει πέρα από τον εαυτό της. Η αντιπροσωπευτική όψη του κράτους δείχνει τη δυνατότητα και την αναγκαιότητα για ολόκληρη την κοινωνία να οργανωθεί σύμφωνα με αντιπροσωπευτικές γραμμές, δηλαδή τη δυνατότητα και την αναγκαιότητα μιας πλήρως δημοκρατικής και ελεύθερης κοινωνίας. Η κριτική οφείλει να υπερασπίζεται την αντιπροσωπευτική δημοκρατία έναντι του συστήματος καστών και στην πορεία να μετατραπεί σε ένα μαζικό πολιτικό κίνημα που υπερασπίζεται τον πλήρη εκδημοκρατισμό της κοινωνίας. (199)

Το κράτος δεν είναι η μόνη αυτο-αντιφατική πτυχή της υπάρχουσας πραγματικότητας. Ο Μαρξ βλέπει την κοινωνική πραγματικότητα ως μια ολότητα της οποίας οι διάφορες σφαίρες εκφράζουν στις συγκεκριμένες μορφές τους την αυτο-αντίφαση του κοινωνικού όλου. Σε αυτό το πρώιμο σημείο της σκέψης του κατανοεί αυτή τη γενική αυτο-αντίφαση ως την αυτο-αντίφαση μεταξύ της ανάγκης και της ικανότητας της κοινωνίας να είναι δομημένη να υπηρετεί την ανθρωπότητα ως αρχή της, και της αποξένωσης της κοινωνίας από την ανθρωπότητα που τη συνιστά για να υπηρετεί αντ' αυτού κάτι απάνθρωπο. Ο Μαρξ χαρακτηρίζει αυτήν την αντίφαση ως «τη διαφορά της κυριαρχίας του ανθρώπου από την κυριαρχία της ατομικής ιδιοκτησίας». (199) Η κοινωνία αγωνίζεται να αυτοδομηθεί ούτως ώστε να μεγιστοποιήσει την ανθρώπινη ευημερία μέσω της πραγμάτωσης του ανθρώπινου Λόγου και της ελευθερίας, αλλά λειτουργεί επίσης για τα συμφέροντα της ιδιωτικής ιδιοκτησίας που έρχονται σε αντίθεση με το συλλογικό ανθρώπινο συμφέρον. Πέρα από το κράτος, η κοινωνική αυτο-αντίφαση εκφράζεται στη θρησκεία, τη φιλοσοφία, αλλά και στην πολιτική του ίδιου του σοσιαλιστικού κινήματος.

Επειδή τα φαινόμενα κάθε κοινωνικής σφαίρας εκφράζουν την αντίφαση του όλου, ο Μαρξ πιστεύει ότι η διαλεκτική κριτική μπορεί να πάρει οποιαδήποτε από αυτές τις σφαίρες ως αφετηρία για να καταλήξει σε μια ολοκληρωμένη κριτική του παρόντος που θα συλλαμβάνει το επιθυμητό μέλλον που πρέπει να το αντικαταστήσει. Μέσω αυτής της διαδικασίας η διαλεκτική κριτική μετατρέπεται σε συγκεκριμένη μετασχηματιστική πολιτική. (198-9) Ο Μαρξ πιστεύει ότι η διαλεκτική κριτική πρέπει να ασχοληθεί με όλες αυτές τις σφαίρες, και να γίνει κριτική και μεταμόρφωση της

πραγματικότητας σε όλες της τις πτυχές. Η εμμενής διαλεκτική κριτική στοχεύει να μεταφράσει θρησκευτικά, φιλοσοφικά, πολιτικά και οικονομικά προβλήματα σε κοινωνικά προβλήματα που αφορούν άμεσα τη μοίρα της ανθρωπότητας: «Ο συνολικός σκοπός μας δεν μπορεί να συνίσταται σε τίποτε άλλο... από το ότι τα θρησκευτικά και πολιτικά ζητήματα ανάγονται στην αυτοσυνείδητη ανθρώπινη μορφή.» (199) Το κοινωνικό ανθρώπινο πρόβλημα που υποβόσκει πρέπει να τεθεί άμεσα για να αντιμετωπιστεί και να ξεπεραστεί.

Η πολιτική διορατικότητα του Μαρξ είναι ότι οι σημερινοί αγώνες των ανθρώπων ενσωματώνουν ήδη ασυνείδητα τη φύση της έλλογης και ελεύθερης κοινωνίας που θέλουν και μπορούν να δημιουργήσουν οι άνθρωποι, έτσι ώστε αυτό που απαιτείται για αυτό το επίτευγμα είναι να επιτευχθεί συνείδηση της φύσης του και της δυνατότητάς του: «ο κόσμος είχε επί μακρόν το όνειρο ενός πράγματος, για το οποίο αρκεί να έχει μόνο τη συνείδηση ώστε να το αποκτήσει πραγματικά.» (199) Στο παρόν, η συνείδηση εμποδίζεται από τις δοσμένες φαινομενικές οικονομικές, πολιτικές και ιδεολογικές μορφές της κοινωνίας που είναι φυσικοποιημένες και των οποίων οι δυνατότητες είναι έτσι κρυμμένες. Αυτές οι φαινομενικές μορφές είναι η μόνη πραγματικότητα στην οποία έχουμε πρόσβαση – ωστόσο, σε αντίθεση με τους αστούς στοχαστές που αποδέχονται αυτές τις μορφές στην αμεσότητά τους, μπορούμε να προχωρήσουμε πέρα από αυτές σε μια πιο προηγμένη συνείδηση της πραγματικότητας επεξεργαζόμενοι τις αυτο-αντιφάσεις τους[2]. Ο Μαρξ, ακολουθώντας τον Χέγκελ, κατανοεί ότι η πραγματικότητα δεν είναι κάτι ανεξάρτητο από εμάς, αλλά μάλλον, ένα σύνολο παροδικών, μεταβλητών κοινωνικών πρακτικών που δείχνουν πέρα από τον εαυτό τους όντας αυτο-αντιφατικές. Η εμμενής διαλεκτική κριτική είναι η προσπάθεια να εργαστούμε μέσα από τις δεδομένες αυτο-αντιφατικές πρακτικές για να προωθήσουμε την κοινωνική συνείδηση σε μια συγκεκριμένη πολιτική συνείδηση που έχει επίγνωση της έλλογης και ελεύθερης κοινωνίας που θέλει, όπως και των όσων πρέπει να κάνει για να την πραγματώσει.[3]

Για να διευκρινίσουμε περαιτέρω: ο Μαρξ ασπάζεται τα ιδανικά της ελευθερίας και της αυτοανάπτυξης, και νομίζω ότι είναι ασφαλές να προσθέσουμε ότι οι άνθρωποι έλκονται από τον μαρξισμό μόνο εάν έχουν κάποια ιδανικά που πιστεύουν ότι η αστική κοινωνία αδυνατεί να πραγματοποιήσει. Ωστόσο, αυτά τα ιδανικά δεν διατυπώνονται στη μαρξιστική θεωρία: ο Μαρξ δεν προσπαθεί να εξηγήσει και να αποδείξει ποια είναι η καλή ή ιδανική ζωή και κοινωνία. Αντίθετα, βρήκε αυτά τα ιδανικά ήδη διατυπωμένα στη ριζοσπαστική αστική σκέψη στοχαστών όπως ο Ρουσό, ο Χέγκελ και οι Αμερικανοί και Γάλλοι επαναστάτες. Όταν ήρθε ο Μαρξ στο προσκήνιο, αυτά τα ιδανικά είχαν ήδη διαμορφωθεί και είχαν ήδη εμπυρώσει τους αγώνες των ανθρώπων για μια καλύτερη ζωή. Οι άνθρωποι ήθελαν η κοινωνία να ανταποκριθεί στην υπόσχεσή της για «ζωή, ελευθερία και επιδίωξη της ευτυχίας» και «ελευθερία, ισότητα, αδελφότητα», και ήδη έφτιαχναν κόμματα και έκαναν αγώνες για να πραγματώσουν αυτά τα ιδανικά. Με άλλα λόγια, η κοινωνία είναι που διατύπωσε τα ιδανικά, όχι ο Μαρξ.

Αυτό που έκανε ο Μαρξ ήταν να κατανοήσει αυτά τα ιδανικά ως μέρος μιας αυτο-αντίφασης της αστικής κοινωνίας που έδειχνε πέρα από τον εαυτό της. Συνειδητοποίησε ότι η αστική κοινωνία καταστατικά εμποδίζει την πραγματοποίηση των ιδανικών της, αποτυγχάνοντας με βάση τα δικά της κριτήρια, ενώ ταυτόχρονα δημιουργεί τη δυνατότητα για ένα νέο είδος κοινωνίας που θα ανταποκρινόταν σ' αυτά. Αυτή η δυνατότητα φαίνεται επιθυμητή ακριβώς επειδή πληροί τα ιδανικά που έχουν ήδη οι άνθρωποι, έτσι ώστε να μην είναι απαραίτητο να εισαχθεί κανένα εξωτερικό κανονιστικό πρότυπο.[4] Η κριτική θεωρία του Μαρξ διατυπώθηκε για να αποσαφηνίσει στους ανθρώπους τα βήματα προς τα οποία τείνουν οι ιδιοτελείς αγώνες τους για ζωή, ελευθερία και ευτυχία και τα οποία απαιτούνται για την εκπλήρωσή αυτών των αγώνων, δηλ. για να συνειδητοποιήσουν οι άνθρωποι τι πρέπει να κάνουν πολιτικά για να εκπληρώσουν αυτούς τους αγώνες και να δημιουργήσουν μια άλλη κοινωνία. Ο μαρξισμός προοριζόταν ακριβώς να ξεκαθαρίσει την πολιτική φαντασία των ανθρώπων και να παρέχει έναν συγκεκριμένο στόχο ή όραμα για τους

αγώνες τους, δηλαδή τον στόχο της επανάστασης, της μεταβατικής δικτατορίας του προλεταριάτου και του ίδιου του κομμουνισμού.

Φειδίας Χριστοδουλίδης

Από την σειρά κειμένων **“Τί εστί Μαρξισμός;”**

[1] Μετάφραση δική μου από τη συλλογή The Marx-Engels Reader, ed. Robert C. Tucker, 2η έκδοση, W. W. Norton & Company, 1978, σ. 61. Όλες οι υπόλοιπες αναφορές σε σελίδες είναι από τη μετάφραση του Θανάση Γκιούρα στην ανθολογία KARL MARX – κείμενα από τη δεκαετία του 40 (2014), Εκδόσεις ΚΨΜ.

[2] Δεν μπορούν τα πάντα να γίνουν κατανοητά διαλεκτικά, π.χ. η γερμανική κοινωνία στα νιάτα του Μαρξ θεωρείται από αυτόν μόνο ως άξια απόρριψης και περιφρόνησης, όχι ως να δείχνει πέρα από τον εαυτό της. (55-6)

[3] Στα Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα που γράφτηκαν λίγο αργότερα, ο Μαρξ προσδιόρισε την έλλογη και ελεύθερη κοινωνία που στοχεύουμε ως κομμουνισμό. Μεταγενέστερα, η συνείδηση της αναγκαιότητας, της επιθυμίας και της δυνατότητας αυτής της κοινωνίας προσδιορίστηκε ως η ταξική συνείδηση και η μυστικιστική συνείδηση που την εναντιωνόταν ως η αστική ιδεολογία.

[4] Όπως το έθεσε ο Μαρκούζε, «Οι αρχές του φιλελευθερισμού ισχύουν... αλλά οι συγκεκριμένες μορφές κοινωνίας που αναπτύχθηκαν από τον δέκατο ένατο αιώνα ματαιώνουν όλο και περισσότερο την ελευθερία στην οποία ο πρόκειται ο φιλελευθερισμός. ... Η κοινωνική θεωρία βρέθηκε αντιμέτωπη με την εναλλακτική είτε της εγκατάλειψης των αρχών του φιλελευθερισμού για να διατηρηθεί η υπάρχουσα κοινωνική τάξη είτε της καταπολέμησης του συστήματος για τη διατήρηση των αρχών. Η τελευταία επιλογή υπονοήθηκε στη μαρξική θεωρία της κοινωνίας». Λόγος και Επανάσταση, 1941, σ. 397-8.

Χρειάζεται Τούρκικη Μετάφραση, Ηλεκτρονικά Άρθρα, Δεκαετία 2020-2029, 2022, 1917 (Ομάδα), Απροσδιόριστη Τοποθεσία

From:
<https://movementsarchive.org/> - Κυπριακό Κινηματικό Αρχείο
Cyprus Movements Archive
Kıbrıs Sosyal Hareket Arşivi

Permanent link:
<https://movementsarchive.org/doku.php?id=el:digital:1917:marxism2&rev=1733428236>

Last update: 2025/04/20 19:41

